Rada Evropy

Evropský výbor pro zabránění mučení
a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání
(CPT)

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

CPT/Inf(2001)16-part

Aktualizace standardů CPT ohledně výkonu vazby a trestu

Výňatek z jedenácté obecné zprávy CPT,
publikované v roce 2001

Vztahy mezi vězeňským personálem a vězni

26. Základním kamenem humánního vězeňského systému bude vždy pečlivě vybraný a odborně připravený vězeňský personál, který ví jak zaujmout ve vztahu k vězňům patřičný postoj a který bude na svou práci nahlížet více jako na poslání než na prostou práci. Budování pozitivních vztahů s vězni by mělo být klíčovým znakem tohoto poslání.

Bohužel se CPT často setkává s tím, že vztahy mezi personálem a vězni jsou velmi formální a odtažité, dozorci často zaujímají nadřazený postoj vůči vězňům a verbální komunikaci s vězni považují za okrajový aspekt svojí práce. Příznačné pro takový přístup jsou následující praktiky, které CPT často zažil: nucení vězňů, aby stáli čelem ke zdi, než k nim přijde dozorce nebo když prochází návštěva; vyžadovaní, aby vězni měli skloněnou hlavu a ruce za zády, když se pohybují po věznici; dozorci nosí své obušky viditelným a dokonce provokativním způsobem. Takové praktiky nejsou odůvodněny bezpečnostními hledisky a nijak nepřispívají k pozitivním vztahům mezi personálem a vězni.

Skutečná profesionalita vězeňského personálu vyžaduje, aby byl schopen nakládat s vězni slušným a lidským způsobem, a zároveň věnoval pozornost otázkám bezpečnosti a pořádku. V této souvislosti by vedení věznice mělo u personálu povzbuzovat rozumnou míru důvěry vůči vězňům a také očekávání, že vězni mají vůli se řádně chovat. Vytvoření konstruktivních a pozitivních vztahů mezi personálem a vězni sníží nejen riziko špatného zacházení, ale také zvýší kontrolu a bezpečnost. Takové vztahy silně přispívají k tomu, že roste spokojenost vězeňského personálu s vlastní prací.

Je samozřejmé, že pozitivní vztahy mezi personálem a vězni budou do značné míry záviset na dostatečného množství personálu přítomného v kteroukoliv dobu v prostorách pro zadržování a v zařízeních využívaných vězni pro různé aktivity. Delegace CPT často konstatují, že tomu tak není. Celkově nízký počet personálu a/nebo konkrétní systémy směn v rámci dozoru, které snižují možnosti přímého kontaktu s vězni, mají nesporně negativní vliv na rozvoj pozitivních vztahů; tyto nedostatky budou obecně vytvářet prostředí nejistoty jak pro personál, tak pro vězně.

Je třeba také zmínit, že v zařízení kde je nedostatečný počet personálu, může být zachován základní stupeň bezpečnosti a dodržení režimu jen za předpokladu velkého množství přesčasů. Taková situace může u personálu velmi lehce způsobit vysoký stupeň stresu a jejich předčasné "vyhoření" („burnout"), což může lehce vyostřit napětí nevyhnutelně přítomné v každém vězeňském prostředí.

Násilí mezi vězni

27. Povinnost řádné péče o svěřené osoby, kterou má vězeňský personál zabezpečit, zahrnuje odpovědnost za jejich ochranu před jinými vězni, kteří jim chtějí způsobit újmu. Ve skutečnosti jsou násilné incidenty mezi vězni běžným jevem ve všech vězeňských systémech; představují celý rozsah jevů, od jemných forem obtěžování, přes otevřené zastrašování až po vážné fyzické útoky.

Vypořádání se s fenoménem násilí mezi vězni vyžaduje, aby vězeňský personál byl v takové pozici – což zahrnuje jeho odpovídající počet – kdy je schopen vykonávat svoje oprávnění a úkoly v oblasti dozoru odpovídajícím způsobem. Vězeňský personál musí rozpoznat potencionální problém a musí být odhodlaný i řádně vycvičený, aby v případě nutnosti zasáhl. Rozhodujícím faktorem je v tomto ohledu existence pozitivních vztahů mezi personálem a vězni, založených na konceptu bezpečné věznice a řádné péče; ponejvíce to závisí na personálu a jeho přiměřených schopnostech v oblasti mezilidské komunikace. Vedení musí být také připraveno plně podpořit personál při vykonávání jeho oprávnění. Specifická bezpečnostní opatření s ohledem na konkrétní situaci mohou být někdy skutečně nezbytná (včetně důkladných prohlídek), nicméně tato opatření nemohou představovat nic více nežli doplnění výše uvedených základních požadavků. Vězeňský systém se navíc musí zabývat problémem odpovídajícího zařazení a umístění vězňů.

Vězňům podezřelým nebo odsouzeným ze sexuálních trestných činů hrozí obzvlášť vysoké nebezpečí napadení jinými vězni. Zabránit takovým činům je stále velmi složité. Řešení, ke kterému se často přistupuje, představuje oddělení těchto vězňů od zbytku vězeňské populace. Avšak dotčení vězni jsou nuceni zaplatit vysokou cenu za toto své – relativní –bezpečí tím, že budou mít mnohem omezenější přístup k programům aktivit v porovnání s aktivitami nabízenými v normálním vězeňském režimu. Druhý přístup spočívá v rozptýlení vězňů obviněných nebo odsouzených za sexuální trestné činy po celé věznici. Jestli má mít takový přístup úspěch, musí být zajištěno odpovídající prostředí pro náležitou integraci těchto vězňů do oddělení běžných cel; vězeňský personál musí být zejména upřímně odhodlán rázně jednat s jakýmikoliv příznaky nepřátelství nebo pronásledování. Třetí přístup může spočívat v přemístění vězňů do jiného zařízení, které bude spojeno s přijetím opatření utajujících povahu jejich trestného činu. Každý z těchto přístupů má své výhody a nevýhody, přičemž CPT nemá v úmyslu vyzdvihovat jeden přístup nad jiným. Rozhodnutí, který přístup aplikovat, bude především záviset na konkrétních okolnostech jednotlivého případu.

Přeplněnost věznic

28. Fenomén přeplněnosti věznic pokračuje v ochromování vězeňských systémů v celé Evropě a závažným způsobem podkopává snahy o zlepšení podmínek ve vězeňství. Negativní důsledky přeplněnosti věznic již byly zdůrazněny v předcházejících obecných zprávách.[1] Během postupného rozšiřování pole svojí působnosti napříč celým evropským kontinentem se Výbor setkával s vysokým počtem trestů odnětí svobody, který má za následek velkou přeplněnost věznic. Skutečnost, že stát zavírá tak vysoké počty svých občanů, nemůže být přesvědčivě vysvětlena vysokou mírou kriminality; do jisté míry musí být za tento stav odpovědný všeobecný přístup orgánů vynucujících právo a soudů.

Za těchto okolností není řešením navyšování částek peněz směřujících do vězeňských zařízení. Naopak je třeba přehodnotit platné zákony a praxi, která se týká nařizování vazby a nepodmíněných trestů odnětí svobody, jakož i rozsah možných alternativních trestů. To je přesně přístup, který je podporován v doporučení Výboru ministrů č. 9 (99) 22 o přeplněnosti věznic a nárůstu vězeňské populace. CPT pevně doufá, že principy stanovené v tomto důležitém dokumentu budou skutečně členskými státy uplatňovány; realizace těchto doporučení si zaslouží důkladné monitorování Radou Evropy.

---

[1] Druhá obecná zpráva – CPT/Inf (92) 3, odstavec 4 a sedmá obecná zpráva – CPT/Inf (97) 10, odstavce 12-15.

Velkokapacitní společné prostory

29. V několika zemích navštívených CPT – zejména ve střední a východní Evropě – jsou vězni často umísťováni do velkokapacitních společných prostor, které obsahují všechny či většinu příslušenství používaných pravidelně vězni, tj. prostory na spaní, obývací části, stejně jako sociální zařízení. CPT má principiální námitky proti takovému způsobu umísťování v uzavřených věznicích a tyto námitky jsou ještě důraznější, když jsou v těchto pochybných noclehárnách vězni drženi v extrémně stísněných a nezdravých podmínkách. Různé faktory – včetně faktorů kulturní povahy – mohou bezpochyby přispívat k upřednostňování uspořádání s větším počtem vězňů v jedné místnosti s více postelemi, oproti individuálním celám. Neexistuje ovšem nic, co by takové uspořádání podporovalo, naopak mnoho toho svědčí proti takovému uspořádání, kde desítky vězňů musí žít a spát dohromady v jednom sále.

Velkokapacitní místnosti nevyhnutelně pro vězně znamenají nedostatek soukromí v jejich každodenním životě. Navíc v nich existuje vysoké riziko zastrašování a násilí. Taková uspořádání mají sklon podporovat rozvoj kriminálních subkultur a usnadňovat udržování zločinných spolčení. Při takovém uspořádání může také být mimořádně ztížen nebo i přímo znemožněn řádný dozor; např. v případě vězeňských nepokojů je obtížné se vyhnout zásahům zvenku za použití značné síly. Při používaní těchto velkokapacitních místností je také téměř nemožné zajistit odpovídající umístění jednotlivých vězňů, založené na posouzení rizik a potřeb v konkrétních případech. Všechny tyto problémy jsou umocněny, když počty umístěných osob překračují únosnou kapacitu prostoru; často v takových situacích bude docházet k nadměrnému zatížení společného příslušenství, jako jsou umyvadla nebo toalety a nedostatečné větrání má v takové situaci vzhledem k velkému množství osob často za následek vznik žalostných podmínek.

CPT musí ovšem zdůraznit, že přesun z velkokapacitních prostor k menším obytným jednotkám musí být doprovázen opatřeními, která vězňům umožní strávit přiměřenou část dne mimo ubytovací jednotky různými smysluplnými aktivitami.

Přístup k dennímu světlo a čerstvému vzduchu

30. CPT se často setkává s různými prostředky, jako kovovými okenicemi, tabulkami či pláty, které jsou v oknech cel a které zbavují vězně přístupu k dennímu světlu a zabraňují čerstvému vzduchu proudit do ubytovacího prostoru. Tato praxe je častá zejména ve vazebních věznicích. CPT plně akceptuje, že pro určité vězně je na místě přijmout specifická bezpečnostní opatření pro zabránění rizika domlouvání a/nebo kriminálních aktivit. Ovšem taková opatření by měla být výjimkou a nikoli pravidlem. To znamená, že odpovědné orgány musí posoudit každý případ vězně zvlášť, aby rozhodly, zda specifická bezpečnostní opatření jsou skutečně v daném případě ospravedlnitelná. Navíc ani v případě kdy jsou taková opatření nezbytná, by neměla mít nikdy za následek zbavení vězňů denního světla a čerstvého vzduchu. To jsou základní prvky života, na něž má právo každý vězeň; jejich absence vytváří podmínky příznivé pro šíření nemocí, zejména tuberkulózy.

CPT uznává, že zabezpečení slušných životních podmínek ve vězeňských zařízeních může být velmi nákladné a jejich zlepšení v mnohých státech zabraňuje nedostatek finančních prostředků. Navíc odstranění prostředků blokujících okna vězeňských cel (a umístění alternativních bezpečnostních prostředků vhodné konstrukce v těch výjimečných případech, kdy je to nezbytné) by si nemělo vyžadovat značné investice a přitom by bylo velkým přínosem pro všechny.

Přenosné nemoci

31. Šíření přenosných nemocí a zejména tuberkulózy, hepatitidy a HIV/AIDS se v několika evropských zemích stalo významným problémem veřejného zdraví. I když se tento problém dotýká celé populace, v některých vězeňských systémech tyto nemoci narostly do dramatických rozměrů. V této souvislosti byl CPT nucen při několika příležitostech vyjádřit vážné znepokojení nad nepřiměřeností opatření přijatých k řešení tohoto problému. Zjištěné materiální podmínky, v nichž se vězni nacházejí, mohly navíc často přispět k šíření těchto nemocí.

CPT si je vědom, že v obdobích ekonomických potíží – se kterými se dnes potýká mnoho zemí navštívených CPT – je nutno přinášet oběti, a to i ve vězeňských zařízeních. Avšak i přes potíže, kterým je nutno čelit v tom kterém čase, sebou samotný akt zbavení svobody vždy nese povinnost řádné péče, která si vyžaduje účinné metody prevence, kontroly a zacházení. Dodržení této povinnosti veřejnými orgány je o to důležitější, když jde o péči požadovanou k léčení životu nebezpečných nemocí.

Používání nejnovějších metod pro vyšetření, pravidelné dodávky léčiv a souvisejících prostředků, dostupnost personálu zajišťujícího, že vězni budou brát správné dávky předepsaných léků ve správných intervalech a poskytnutí zvláštní diety v potřebných případech, představují základní prvky účinné strategie boje s výše zmíněnými nemocemi a poskytují patřičnou péči vězňům, kteří jí potřebují. Obdobně materiální podmínky v celách vězňů s přenosnými nemocemi musí být nápomocny ke zlepšení jejich zdravotního stavu; musí v nich být denní světlo, dobré větrání, uspokojivé hygienické podmínky a nesmí být přeplněné.

Pokud to navíc není z lékařských důvodu nezbytně nutné, tak by dotčení vězni neměli být odděleni od zbytku vězeňské populace. V této souvislosti by chtěl CPT zejména zdůraznit, že neexistuje žádný lékařský důvod pro oddělení vězňů pouze na základě toho, že jsou HIV pozitivní.

Aby byly rozptýleny veškeré mylné představy ohledně těchto otázek, je úkolem příslušných orgánů zajistit úplný vzdělávací program o přenosných nemocech jak pro vězně, tak pro vězeňský personál. Takový program by se měl zaměřovat na způsoby přenosu nemocí a na prostředky ochrany, jakož i na aplikaci přiměřených preventivních opatření. Zejména by mělo být zdůrazněno riziko přenosu HIV a hepatitidy B/C sexuálním stykem a nitrožilním užíváním drog a měla by být vysvětlena role tělesných tekutin jako přenašečů viru HIV a hepatitidy.

Musí být také zdůrazněno, že před testováním nebo v případě pozitivního testu by měly být poskytnuty odpovídající informace a poradenství. Dále je samozřejmostí, že informace týkající se pacienta by měly být chráněny lékařským tajemstvím. Jakékoliv zásahy v této oblasti by měly být založeny na informovaném souhlasu dotčených osob.

Aby výše zmíněné nemoci zůstaly pod účinnou kontrolou, je nutné co nejlepším způsobem koordinovat postupy ze strany všech v této oblasti působících ministerstev a úřadů v dané zemi. V tomto ohledu by CPT chtěl zdůraznit, že musí být zajištěno pokračování v léčbě i po propuštění z věznice.[2]

---

[2] Viz také „Zdravotnické služby ve věznicích“, část „přenosné nemoci“.

Oddělení s nejpřísnějším režimem

32. V každé zemi představuje určitá část vězňů mimořádné bezpečnostní riziko, což vyžaduje zabezpečení zvláštních podmínek jejich věznění. Předpoklad vysokého bezpečnostního rizika těchto vězňů může vycházet z povahy trestných činů, které spáchali, způsobu jakým reagují na omezení v rámci vězeňského života, nebo z jejich psychologické/psychiatrické charakteristiky. Tato skupina vězňů tvoří (či by alespoň měla, pokud systém zařazování vězňů funguje uspokojivě) velmi malý podíl celkové vězeňské populace. Jedná se ovšem o skupinu, o kterou se CPT obzvlášť zajímá, protože potřeba výjimečných opatření vůči těmto vězňům sebou nese také větší riziko nelidského zacházení.

Vězni, kteří představují zvláštní bezpečnostní riziko, by měli uvnitř svých oddělení požívat relativně uvolněný režim jako kompenzaci za přísné vězeňské podmínky. Zejména by jim mělo být umožněno stýkat se uvnitř oddělení s jejich spoluvězni a měl by jim být poskytnut velký výběr aktivit. Zvláštní snaha by měla být věnována vytvoření dobré atmosféry uvnitř těchto oddělení s nejpřísnějším režimem. Cílem by mělo být vytvoření pozitivních vztahů mezi vězni a vězeňským personálem. To není pouze v zájmu humánního zacházení s obyvateli těchto oddělení, ale také v zájmu zachování účinného dohledu a celkové bezpečnosti, stejně jako osobní bezpečnosti personálu.

Existence uspokojivého programu aktivit je zrovna tak důležitá – možná ještě důležitější – v oddělení s nejpřísnějším režimem, než v běžném oddělení. Takový program může velmi napomoci v boji se škodlivými účinky na vězňovu osobnost v uzavřené atmosféře příslušného oddělení. Nabízené aktivity by měly být co nejpestřejší (vzdělávání, sport, práce odborného charakteru atd.). Zejména v rámci pracovních aktivit mohou požadavky bezpečnosti vyloučit mnoho druhů činností, které jsou dostupné v normálních odděleních věznic. To by však nemělo znamenat, že by vězňům měly být nabízeny pouze práce monotónního charakteru.

Zásadně platí, že vězni by neměli být podrobeni zvláštnímu bezpečnostnímu režimu déle než si vyžaduje riziko, které představují. Proto musí být pravidelně přezkoumávána rozhodnutí o umístění do těchto oddělení. Tento přezkum by měl být vždy založen na nepřetržitém posuzování jednotlivého vězně a to osobami speciálně vyškolenými pro takové hodnocení. Vězni by měli být navíc plně informováni o důvodech jejich umístění a o prodloužení umístění, pokud je nutné; to jim mimo jiné umožní účinně využít příležitosti k podání stížnosti proti danému opatření.

Vězni odsouzení na doživotí a vězni s dlouhodobými tresty

33. V mnoha evropských zemích je počet vězňů odsouzených na doživotí a dalších dlouhodobých vězňů na vzestupu. Během některých svých návštěv CPT konstatoval, že situace těchto vězňů zdaleka není uspokojivá, pokud jde o materiální podmínky, aktivity a možnosti lidského kontaktu. Mnoho z nich bylo vystaveno zvláštním omezením, které potencionálně ještě zhoršují škodlivé účinky dlouhodobého uvěznění; příklady takových omezení představuje trvalého oddělení od zbytku vězeňské populace, nasazovaní pout, kdykoliv je vězeň veden ze své cely, zákaz komunikace s jinými vězni a omezení práva návštěv. CPT nevidí žádné ospravedlnění pro takto plošně uplatňovaná omezení na všechny vězně se specifickým druhem trestu, bez toho, aby byla náležitě zohledněna individuální rizika, která ten který vězeň může (nebo nemusí) představovat.

Dlouhodobé uvěznění může působit na vězně vícero desocializujícími účinky. Vedle problému svojí institucionalizace mohou dlouhodobě uvězněné osoby trpět řadou psychologických problémů (včetně ztráty sebeúcty a zhoršení společenských dovedností) a mít sklon být stále více odcizeny od společnosti, do které se téměř všechny nakonec vrátí. Z pohledu CPT by režimy určené pro vězně vykonávající dlouhé tresty měly směřovat ke kompenzování těchto účinků pozitivní a proaktivní cestou.

Tito vězni by měli mít přístup k široké škále smysluplných aktivit různého druhu (práce, pokud možno s prvky odborné přípravy; vzdělávání; sport; zábava/družení se). Nadto by jim mělo být umožněno vykonávat jistý stupeň kontroly nad způsobem, jak budou trávit svůj čas, čímž se podporuje jejich smysl pro samostatnost a osobní odpovědnost. Další kroky by měly být také učiněny za tím účelem, aby byl výkon trestu stráven smysluplným způsobem, zejména nabídnutí individuálních programů a odpovídající psychosociální podpora představují důležité prvky pomáhající vězňům smířit se s dobou jejich uvěznění a připravit se na propuštění, až nastane čas. Negativní účinky institucionalizace vězňů vykonávajících dlouhé tresty budou méně zřetelné a vězni budou lépe připraveni na propuštění, pokud mají možnost účinně udržovat kontakt s vnějším světem.